

Бібліотеки України

ПУБЛІЧНІ БІБЛІОТЕКИ У ВОЄННОМУ 2022 РОЦІ

Валентина Здановська,
головний бібліотекар
Національної бібліотеки України
імені Ярослава Мудрого

ПОВНОМАСШТАБНА війна, розв'язана росією, руйнує нашу країну, міста і села, долі українців, позбавляє життя десятки тисяч українських військових та цивільних, нищить об'єкти і пам'ятки культури...

За даними Міністерства культури та інформаційної політики України, станом на кінець 2022 р. цілями ворога, з-поміж іншого, стали 1 271 об'єкт культурної інфраструктури (клубні заклади, музеї, театри, філармонії, заклади мистецької освіти та об'єкти культурної спадщини), з них майже третина повністю зруйнована¹. Із загальної кількості об'єктів, що зазнали збитків, 479 – це бібліотеки (публічні, університетів, академій, коледжів, закладів загальної середньої освіти, дитячих будинків).

Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого як провідний науково-методичний і координаційний центр мережі публічних бібліотек у 2022 р. розпочала моніторинг стану сільських, селищних, міських, обласних публічних бібліотечних закладів у межах дослідження «Публічні бібліотеки України в умовах російської збройної агресії»². Збір та аналіз інформації станом на 25 травня, 25 серпня та 25 грудня 2022 р.

проводився науково-методичним відділом під адмініструванням заступника генерального директора Н. Розколупи. До участі в цій роботі були залучені головні регіональні методичні бібліотечні центри – обласні універсальні наукові бібліотеки, Київська обласна бібліотека для дітей, Публічна бібліотека імені Лесі Українки для дорослих м. Києва.

Попри те, що отримана в результаті дослідження інформація, на жаль, не є повною (значні частини територій Донецької, Запорізької, Луганської, Херсонської областей досі перебувають у тимчасовій окупації й отримати звітти інформацію наразі неможливо), все ж вона створила підґрунтя для оцінювання наслідків воєнних дій для мережі публічних бібліотек.

Отже, як саме позначилася війна на публічних бібліотеках у 2022 р.? На перший погляд, відповідь могла би бути однозначною – негативно: руйнування та пошкодження будівель, втрата обладнання і бібліотечних фондів. Але все це в ситуаціях, за яких ми, бібліотекарі, нічого не могли змінити. Проте там, де бібліотекарі мали змогу хоч якось впливати на ситуацію, вони проявили себе як справжні герої: мужньо вивозили і переховували в безпечних місцях обладнан-

¹Через російську агресію в Україні вже постраждав 1 271 об'єкт культурної інфраструктури. URL: <https://mkip.gov.ua/news/8542.html>.

²Детальніше про завдання, методи та етапи дослідження читайте у блозі «Публічна бібліотека територіальної громади». URL: <https://oth.nlu.org.ua/?p=7102>.

ня, рятували від окупантів рідкісні та цінні видання з фондів; оперативно ремонтували приміщення з незначними пошкодженнями; незважаючи на забиті фанерою вікна, відсутність опалення та електроенергії продовжували обслуговувати користувачів. Також організовували букросинг і надання книг на станціях метрополітену, у приміщеннях сільських рад і клубів; щодня працювали у волонтерських центрах допомоги ЗСУ і тимчасово переміщеним особам (у т. ч. і своїм колегам, які опинилися у складних життєвих обставинах унаслідок війни); збирали книжки для маленьких українців, що нині проживають за кордоном, і робили ще багато чого.

Є серед бібліотекарів і ті, які пішли боронити Україну від загарбників та, на жаль, не повернулися з поля бою. Це Валерій Романовський із ХДНБ ім. В. Г. Короленка та Віталій Пивоваров із Житомирської ОУНБ ім. Олега Ольжича. Внаслідок ракетного удару по залізничному вокзалу м. Краматорська загинули Віта Кузьменко, завідувачка бібліотеки-філії № 3 ім. В. Г. Короленка, та Оксана Андріянова, бібліотекарка Центральної міської бібліотеки.

З кожним місяцем війни все відчутнішими стають втрати матеріально-технічної бази публічних бібліотек. І йдеться не лише про прифронтові області або регіони, що були окуповані та звільнені ЗСУ на різних етапах повномасштабного вторгнення, а й про тиллові території України, які нині регулярно страждають від ракетних обстрілів агресора.

За даними моніторингу, станом на кінець грудня 2022 р. відомо про 47 повністю зруйнованих бібліотечних будівель або приміщень, в яких розташовувалися книгозбірні (інформація щодо тимчасово окупованих територій Запорізької, Донецької, Луганської, Херсонської областей здебільшого відсутня). Це, зокрема, бібліотеки:

- у Житомирській області – Морозівська сільська бібліотека-філія Малинської центральної публічної бібліотеки ім. В. Скуратівського;

- у Запорізькій області – Центральна бібліотека ім. В. Діденка КУ «Централізована бібліотечна система» Гуляйпільської міської ради Пологівського району, Новояківлівська сільська бібліотека-філія Комишуваської селищної ради Запорізького району, Полтавська сільська бібліотека Малинівської сільської ради Пологівського району;

- у Київській області – Підгайненська сільська бібліотека-філія КЗ Іванківської селищної ради «Іванківська публічна бібліотека» Іванківської територіальної громади (ТГ), Андріївська сільська бібліотека КЗ «Публічна бібліотека» Макарівської селищної ради Макарівської ТГ;

- у Миколаївській області – Бібліотека-філія № 17 Центральної міської бібліотеки ім. М. Л. Кропивницького Миколаївської ТГ;

Білокриницька та Мурахівська бібліотеки-філії Публічної бібліотеки Березнегуватської селищної ради Березнегуватської ТГ; Благодатненська та Киселівська сільські бібліотеки Первомайської селищної ТГ; Зеленогайська сільська бібліотека-філія Публічної бібліотеки Шевченківської сільської ради Шевченківської ТГ; Раківська сільська бібліотека КЗ «Бібліотечна мережа Вознесенська» Вознесенської ТГ;

- у Харківській області – Вербівська сільська бібліотека-філія Балаклійської ТГ; Шийківська, Вищесолоненська та Першотравнева сільські бібліотеки-філії Борівської ТГ; Світличанська і Гур'єво-Козачанська сільські бібліотечні філії Золочівської ТГ; Кам'янська сільська бібліотека Ізюмської ТГ; Щасливівська сільська бібліотека Куньєвської ТГ; Залиманська сільська бібліотека Савинської ТГ; у Дворічанській ТГ: Дворічанська дитяча районна бібліотека Дворічанської районної ЦБС, сільські бібліотеки-філії Дворічанської районної ЦБС – Кам'янська, Миколаївська, Новоєгорівська, Одряднівська, Рідкодубівська, Топільська, Пристаційна, Тавільжанська; Шевченківська публічна бібліотека та її філія для дітей Шевченківської селищної ради Шевченківської ТГ; Миська бібліотека Управління культури Лозівської міської ради; Вільхівська сільська бібліотека Вільхівської ТГ; Дергачівська дитяча бібліотека, Прудянська та Цупівська сільські бібліотеки Дергачівської ТГ; Слобожанська, Тернівська, Борщівська сільські бібліотеки Липецької ТГ; Мосьпанівська сільська бібліотека Малинівської ТГ;

- у м. Харкові – бібліотека-філія № 50 ЦБС Київського району;

- у Чернігівській області – одне з приміщень Чернігівської обласної бібліотеки для юнацтва, КЗ «Іванівська публічна бібліотека», Количівська бібліотека-філія КЗ «Іванівська публічна бібліотека», Хрещатенська бібліотека-філія № 9 Кіптівської публічної бібліотеки.

Достеменно відомо й про повне руйнування приміщень Донецької обласної бібліотеки для дітей та Центральної міської бібліотеки у м. Маріуполі, Центральної публічної бібліотеки Вугледарської ТГ Донецької області.

За перший рік війни 158 будівель бібліотек у 47 ТГ були зруйновані частково і наразі потребують капітального ремонту. Йдеться, зокрема, про 72 бібліотеки Київщини, 58 – Харківщини (у т. ч. книгозбірні Київського, Салтівського, Шевченківського, Новобаварського районів м. Харкова), по 7 бібліотек у Запорізькій, Миколаївській, Чернігівській областях, 3 – на Дніпропетровщині, по 1 бібліотеці у Житомирській, Одеській, Сумській, Черкаській областях.

Ще 276 публічних бібліотек зазнали незначних пошкоджень та потребують заміни вікон і дверей, ремонту дахів і фасадів,

систем опалення, штукатурних робіт тощо. На кінець 2022 р. окремі міські та сільські ТГ завдяки підтримці благодійників, волонтерів і жителів громад (у т. ч. бібліотекарів) відремонтували і відновили роботу 79 публічних бібліотек, зокрема: 38 – у Київській, 11 – у Чернігівській, 9 – у Сумській, 6 – у Дніпропетровській, 5 – у м. Києві, 4 – у Черкаській, 3 – у Запорізькій, по 1 бібліотеці в Житомирській, Полтавській і Рівненській областях.

На жаль, маємо багато прикладів того, що, крім руйнування приміщень бібліотек, ворог не хестував можливість вкрасти все, що тільки було можливо. У тих населених пунктах, які перебували під окупацією, російські солдати вивезли з бібліотек комп'ютерну, мультимедійну, розмножувальну техніку, принтери, сканери, столи, стільці, стелажі та шафи. За даними дослідження, станом на кінець 2022 р. 81 бібліотека втратила всі матеріально-технічні засоби, часткових збитків зазнала 131 бібліотека. Найбільше таких закладів наразі в Київській (72) і Харківській (30) областях.

Станом на кінець 2022 р. орієнтовний обсяг втрат бібліотек оцінюють приблизно в 66 млн грн. Гостро і в значному обсязі потребують фінансової допомоги бібліотеки Чернігівщини (≈ 54,3 млн грн), Київщини (≈ 5,4 млн грн), Сумщини (≈ 2,4 млн грн), Дніпропетровщини і Житомирщини (≈ по 1,5 млн грн). Бібліотеки Вінниччини, Закарпаття, Черкащини та м. Києва зафіксували розмір втрат у межах від 100 до 460 тис. грн. А книгозбірні Запорізької, Миколаївської, Харківської областей та деокупованої частини Херсонщини з об'єктивних причин наразі не можуть розпочати підрахунок матеріальної шкоди.

Зростає і кількість закладів, які втратили бібліотечні фонди. На кінець 2022 р. частину своїх документних ресурсів втратили 178 публічних бібліотек, а в 42 закладах не збереглося жодного документа (такі факти маємо в тих областях, де велися бойові дії або чий території перебували під окупацією). Визначити, хоча б орієнтовно, розмір збитків, завданих внаслідок знищення бібліотечних фондів поки змогли лише бібліотеки Дніпропетровщини, Житомирщини, Київщини, Сумщини та Чернігівщини – загалом це більше ніж 1,5 млн грн. Утім, в умовах воєнного стану бібліотекарі не чекають на відшкодування, а всіляко намагаються відновити документні ресурси своїх закладів. У цьому їм допомагають благодійники (БФ «Бібліотечна країна», ГО «Українці майбутнього»), Український ПЕН-клуб, пожертви жителів громад, акції, що організовують небайдужі українці та ОУНБ на підтримку пошкоджених бібліотек і бібліотек з деокупованих територій («Книги для нескорених», «Книжкові скарби – дітям», «Book'i в руки!» та ін.).

Безперечно, інформація про збитки, завдані бібліотекам воєнними діями, не є остаточною, адже, по-перше, війна триває. По-друге, не до всіх закладів, приміром на деокупованих територіях Запорізької, Миколаївської, Харківської, Херсонської областей, є доступ. По-третє, потрібен певний час на роботу спеціальних комісій з актування пошкоджень і підрахунку збитків. Крім того, на ефективність збору інформації з територій, підконтрольних Україні, впливають і такі чинники, як відсутність електропостачання та зв'язку, «тимчасове призупинення» діяльності окремих закладів культури, перебування працівників у простої / відпустках за власний рахунок тощо.

Тривожною тенденцією 2022 р. стало скорочення мережі публічних бібліотек. І хоча цей процес мав місце і раніше, нині він значно пришвидшився. На момент російського повномасштабного вторгнення в Україні фактично функціонував 14 351 бібліотечний заклад, а на кінець грудня 2022 р. їх кількість зменшилася до 11 993. Це відбувається подекуди через відсутність у ТГ бюджетних коштів на утримання своїх бібліотек, а також через так зване тимчасове призупинення діяльності цих закладів, яке наразі відбувається через бойові дії, що проходять у безпосередній близькості до населених пунктів, і часті ворожі ракетні обстріли; перебування персоналу публічних бібліотек у простої або відпустках без збереження заробітної плати; проблемами з електропостачанням. Водночас маємо й позитивні приклади: у м. Києві, на Одещині та в деокупованій частині Чернігівської області відновили роботу всі бібліотеки, які надавали послуги на момент початку повномасштабного російського вторгнення, а в Дніпропетровській, Рівненській, Хмельницькій областях, незважаючи на всі складнощі, до кінця минулого року вдалося збільшити кількість книгозбірень, які функціонують.

Складною була й ситуація у сфері зайнятості бібліотечних фахівців. Воєнні дії змусили багатьох із них евакуюватися з місць постійного проживання. Пікові показники кількості працівників, що перебували у простої, відпустках за власний рахунок або розірвали / призупинили дію трудових договорів, переважно припали на період із березня до серпня 2022 р. Загалом на кінець року на підконтрольних Україні територіях було розірвано трудові договори не менш ніж з 696 особами, призупинено дію трудових договорів із 212 особами, у відпустках без збереження заробітної плати перебувало не менше 567 осіб, у простої – 2 051 особа.

Отже, 2022-й воєнний рік був для українських бібліотек надскладним, бо довелося увійти в нову реальність, зіткнутись із небаченими досі жайхттями, спостерігати, як руйнують те, над чим працювали багато років,

втрачати колег, бачити наяву результати бібліокластії, перейти у формат «бібліотека у валізі». Водночас бібліотечні заклади стали надійними точками опори не лише для своїх громад, а й для тимчасових переселенців.

Ми, бібліотекарі, набули безцінного досвіду консолідації, взаємовиручки, милосердя, емпатії. Все це допоможе нам після Перемоги України над окупантами загоїти шрами війни.

